

LA DIVULGACIÓ VITÍCOLA A CATALUNYA EN EL PERÍODE 1980-2010

Agustí Villarroya i Serafini
Especialista en viticultura

RESUM

En els trenta anys del període 1980-2010, la viticultura catalana ha sofert nombroses i importants transformacions tant en el conreu com en l'elaboració, comercialització i valoració dels vins i caves.

En aquest període s'ha passat d'una viticultura de ceps conreats en vas a una de ceps emparrats, cosa que ha permès una mecanització integral del conreu. S'ha passat també d'una viticultura basada, exclusivament, en varietats tradicionals a una viticultura que ha incorporat un gran nombre de varietats foranes de prestigi i qualitat, que ha permès diversificar el ventall de vins i adaptar-lo a un mercat més ampli. L'important creixement de les anomenades *viticultures sostenibles* (producció integrada, ecològica o biodinàmica), la inscripció pràcticament total de la superfície vitícola a règims de denominacions d'origen, la recuperació de varietats tradicionals en vies d'extinció o la introducció de noves tècniques de conreu són també canvis fonamentals de la viticultura en el període esmentat.

Aquests canvis soferts per la viticultura no són exclusius de Catalunya ni motivats només per unes mesures o actuacions polítiques concretes. Tot i així, les actuacions en el camp de l'assessorament, la divulgació, l'experimentació i la formació realitzades per la Generalitat, amb actuacions directament del Departament d'Agricultura (SEA, SAEMA, STT, SIA, SSV, INCAVI, IRTA...) o coordinant serveis públics amb institucions i organismes privats, han contribuït a garantir l'homogeneïtat i rapidesa d'aquest procés, que la viticultura catalana ha realitzat amb èxit.

La Generalitat de Catalunya, mitjançant les transferències en les matèries d'assessorament, divulgació i formació que van possibilitar l'aprovació de la Constitució i l'Estatut d'autonomia en el període 1978-1981, va endegar un conjunt d'actuacions pròpies, com la creació de l'Institut Català de la Vinya i el Vi (INCAVI) i donà continuïtat a d'altres ja desenvolupades pel Ministeri d'Agricultura (extensió i capacitació agrària, protecció dels vegetals...).

En aquestes actuacions s'han desenvolupat mitjans i tècniques com: xerrades de divulgació i demostracions de noves tècniques o de maquinària; experimentació de l'adaptació de portaempelts i viníferes foranes amb implantació de vinyes experimentals; selecció clonal de les viníferes més conreades a Catalunya, entre d'altres.

Correspondència: Agustí Villarroya i Serafini. A/e: avillarroya@gencat.cat.

Agustí Villarroya i Serafini

En aquestes actuacions s'han utilitzat diferents mitjans i tècniques de divulgació: xerrades monogràfiques, jornades temàtiques, cursos continuats, fulletons divulgadors, publicacions periòdiques (*Catalunya Rural i Agrària*, dossiers tècnics), programes radiofònics, serveis d'avisos (contestadors telefònics, Internet...).

Les actuacions en matèria de divulgació, assessorament i transferència tecnològica queden reflectides des de l'any 2001 en els plans anuals de transferència tecnològica.

PARAULES CLAU: canvis en el cultiu, varietats, organismes, transferència tecnològica.

RESUMEN

Durante los treinta años que comprende el periodo de 1980-2010, la viticultura catalana ha sufrido numerosos e importantes cambios tanto en el cultivo de la viña como en los procesos de elaboración de los vinos y cavas.

Durante este periodo se ha pasado del cultivo de las cepas en forma de vaso al cultivo en espaldera, lo que ha permitido la mecanización completa del cultivo. Se ha pasado también de una viticultura basada exclusivamente en variedades tradicionales a una viticultura que ha incorporado variedades internacionales de distintas procedencias de prestigio y calidad, que ha permitido diversificar la gama de vinos y adaptarse a un mercado más amplio. El importante crecimiento de las llamadas *viticulturas sostenibles* (producción integrada, ecológica o biodinámica), la inscripción de la casi totalidad de la superficie vitícola a regímenes de denominaciones de origen, la recuperación de variedades tradicionales en vías de extinción o la introducción de nuevas técnicas de cultivo han sido también cambios fundamentales en la viticultura de este periodo.

Estos cambios que se han producido en la viticultura no son exclusivos de Cataluña ni motivados únicamente por unas medidas o actuaciones políticas concretas. No obstante, las actuaciones en el campo del asesoramiento, la divulgación, la experimentación y la formación realizadas directamente por la Generalidad a través del Departamento de Agricultura (SEA, SAEMA, STT, SIA, SSV, INCAVI, IRTA...) o bien en coordinación de los servicios públicos con instituciones y organismos privados han permitido garantizar la homogeneidad y rapidez de estos procesos exitosos de la viticultura catalana.

La Generalidad de Cataluña, a través de las transferencias en materia de asesoramiento, divulgación y formación que se lograron con la aprobación de la Constitución y el Estatuto de autonomía, pudo durante el periodo 1978-1981 iniciar un conjunto de actuaciones propias, como la creación del Instituto Catalán de la Viña y el Vino (INCAVI) y dio continuidad a otras ya desarrolladas por el Ministerio de Agricultura (extensión y capacitación agraria, protección de los vegetales...).

Durante estas actuaciones se han desarrollado diversos medios y técnicas como charlas divulgativas, demostraciones de nuevas técnicas de maquinaria, experimentación de adaptación de portainjertos de viníferas de otros países con la implantación de viñas experimentales o la selección clonal de las viníferas más cultivadas en Cataluña.

Para la realización de estas actuaciones se han utilizado diferentes medios y técnicas de divulgación, charlas monográficas, jornadas temáticas, cursos continuados, folletos divulgativos, publicaciones periódicas (*Catalunya Rural i Agrària*, dossierers

La divulgació vitícola a Catalunya en el període 1980-2010

técnicos), programas radiofónicos, servicio de avisos (contestadores telefónicos, Internet...).

Las actuaciones en materia de divulgación, asesoramiento y transferencia tecnológica quedan reflejadas desde el año 2001 en los planes anuales de transferencia tecnológica.

PALABRAS CLAVE: cambios en el cultivo, variedades, organismos, transferencia tecnológica.

1. INTRODUCCIÓ

L'evolució experimentada en el conreu de la vinya a Catalunya els darrers trenta anys ha estat extraordinària i, encara que amb moltes similituds a la d'altres zones vitícoles espanyoles i europees, té trets i particularitats remarcables.

Entre els principals canvis experimentats per la nostra viticultura cal destacar:

— Important reducció —aproximadament el 50 %— de la superfície vitícola total.¹

— Canvi de gran part de la superfície de vinyes conduïdes en vas a vinyes en emparrat.

— Important grau de mecanització de les explotacions vitícoles, que comportà la mecanització integral en un gran nombre de conreus.

— Utilització exclusiva de material vegetal procedent de selecció clonal en les noves plantacions.

— Adscripció quasi total de la superfície vitícola sota denominacions d'origen.²

— Introducció de varietats foranes que ocupen superfícies importants en quasi totes les nostres denominacions d'origen.

— Pràctica desaparició de la tècnica de l'empelt de camp que s'ha substituït per la plantació de planta ja empeltada.

— Recuperació i selecció de varietats minoritàries tradicionals.

— Adscripció d'una important superfície a les modalitats de viticultura sostenible (protecció integrada, ecològica o biodinàmica).

Els canvis descrits no són exclusius de la viticultura catalana ni poden atribuir-se, només, a actuacions concretes. Són fruit de l'evolució econòmica

1. Comparació entre les dades de superfície vitícola a Catalunya de l'*Anuario Económico y social de España 1977*, de Ramón Tamames. Planeta. Barcelona, 1977, i les dades del *Registre Vitícola de Catalunya*, DAAM. Barcelona, 2011.

2. Butlletí de l'INCAVI (www.gencat.cat).

i tecnològica del conreu mundial. Les especificitats de la viticultura catalana i també d'alguna zona vitícola espanyola —La Rioja, Somontano, Campo de Borja...— s'han produït amb una gran celeritat i la homogeneïtat d'aquest procés ha englobat la majoria de les explotacions vitícoles.

2. DIVULGACIÓ, EXPERIMENTACIÓ, FORMACIÓ I ASSESSORAMENT

El *Diccionari de la Llengua Catalana*³ defineix *divulgar*: «Fer arribar a coneixement d'un gran nombre de persones, fer públic». *Experimentar*: «Sotmetre a l'observació», i també: «Adonar-se (d'una cosa) per pròpia experiència». *Formar*: «Fer (quelcom) donant-li la forma que li és pròpia» i també: «Instruir (algú) en tècniques i habilitats que s'usen en una professió». *Assessorar*: «Assistir, donar consell, com a assessor (a algú)».

En l'evolució de la viticultura catalana, les actuacions descrites s'han donat en gran part des del sector públic, encara que no de forma exclusiva, ja que un important nombre d'entitats privades, empreses comercials i institucions: diputacions, consells comarcals, agrupacions de productors, també hi han participat o col·laborat.

3. EL MARC INSTITUCIONAL DE LA DIVULGACIÓ I TRANSFERÈNCIA VITÍCOLA A CATALUNYA

El restabliment provisional de la Generalitat de Catalunya,⁴ l'aprovació i ratificació de la Constitució espanyola el 6 de desembre de 1978 i l'aprovació i ratificació de l'Estatut d'autonomia⁵ van permetre a la Generalitat disposar progressivament de plenes i exclusives competències en agricultura i divulgació, assessorament i recerca.

El Reial decret 1383, de 23 de juny de 1978, va transferir ja a la Generalitat les competències en matèria d'extensió agrària (divulgació i assessorament). L'Ordre 1778, de 17 de gener de 1979, va traspasar les funcions de l'INIA (recerca).⁶ El 7 d'abril de 1980 es va crear l'INCAVI amb funcions en matèria de recerca i formació.⁷ Finalment, el 23 de febrer de 1981⁸ es van fer els traspassos de les funcions i escoles de capacitació agrària (formació).

3. *Diccionari de la llengua catalana*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, Edicions 62 i Enciclopèdia Catalana, 2007.

4. Reial decret 41/1977, de 29 de setembre de 1977. BOE, núm. 238 (5 octubre 1977).

5. Llei orgànica 4/1979, de 18 de desembre de 1979.

6. Reial decret 1383 /1978. BOE, núm. 150 (24 juny 1978).

7. DOGC (7 abril 1980).

8. Reial decret 233/1981. BOE, núm. 46 (23 febrer 1981).

La divulgació vitícola a Catalunya en el període 1980-2010

Les activitats de divulgació i transferència de tecnologia en el sector agrari realitzades per la Generalitat de Catalunya s'han englobat en direccions generals i serveis, que al llarg dels anys han adoptat denominacions diferents:

— Servei d'Extensió Agrària (SEA) dependent de la Direcció General de Promoció i Desenvolupament (1980-1994).

— Servei d'Assessorament a l'Empresa Agrària (SAEMA) dependent de la Direcció General de Producció Agrària i Innovació Rural⁹ (1994-2001).

— Servei de Transferència Tecnològica (STT) dependent de la Direcció General de Producció Agrària i Innovació Rural (2001-2011).

— Servei d'Innovació Agroalimentària (SIA) dependent de la Direcció General d'Alimentació, Qualitat i Indústries Agroalimentàries (2011).

Les activitats de divulgació i transferència tecnològica són recollides des del 2001 al Pla de Transferència Tecnològica (PATT),¹⁰ que actualment preveu més de 800 actuacions del DAAM i altres organismes o entitats col·laboradores en els diferents àmbits de l'agricultura catalana. D'aquestes actuacions, 64 són de temàtica vitícola.¹¹

El PATT aglutina les activitats en dos grups: actuacions continuades —durada plurianual o continuada— i puntuals —actuacions concretes per a un objectiu o zona i sense necessària continuïtat. Entre les primeres hi ha assaigs de camp, col·laboracions en treballs, estudis i cursos formatius. En les actuacions puntuals s'inclouen xerrades, jornades tècniques, demostracions de camp, curssets i d'altres.

4. ACTUACIONS EN MATÈRIA DE DIVULGACIÓ VITÍCOLA EN EL PERÍODE 1980-2010

Durant aquest període s'ha dut a terme un gran nombre d'actuacions de caràcter divulgatiu o de transferència en el sector. La seva classificació o simple enumeració és pràcticament impossible, no només pel gran nombre, sinó també per la gran diversitat, actors participants, temàtiques, emplaçaments i característiques específiques. Tot i aquesta dificultat, és possible fer una aproximació de les metodologies emprades, dels actors i de les temàtiques més abordades, amb la certesa que només reflectirem una part de tot el que s'ha realitzat.

9. <http://darp.gencat.es/u114/rst02.htm>.

10. PATT creat per Resolució de 17 de maig de 2001.

11. PATT 2011. Disponible en línia a: www.ruralcat.net/web/guest/informacio-tecnica/ponencies.

Seguint la terminologia que adopten els PATT els darrers anys tenim: activitats continuades i activitats puntuals. I les activitats continuades poden ser de dos tipus: vinyes experimentals i vinyes de proves de durada plurianual.

En el grup de vinyes experimentals s'inclouen vinyes plantades a les diferents zones vitícoles de Catalunya a fi d'estudiar el comportament de portaempelts, viníferes foranes o recuperades i seleccions o clons de varietats autòctones o foranes. Aquestes vinyes implantades amb dissenys estadístics —generalment blocs a l'atzar amb tres repeticions o més— tenen una durada mínima d'uns nou o deu anys.

S'han implantat a totes les zones vitícoles catalanes i han aportat nombrosa informació sobre els *principals portaempelts* —més de deu portaempelts diferents— i d'un important nombre de *viníferes* —més de vint de foranes i dotze d'autòctones— i també sobre *clons i seleccions* de les principals varietats autòctones o foranes més conreades.

El principal impulsor ha estat el Departament d'Agricultura (SEA, SAEMA, STT) amb la col·laboració de l'INCAVI i algun assaig d'altres entitats i organismes (obra agrícola de La Caixa, Diputació de Barcelona, IRTA...).

Les vinyes de proves tenen per objecte facilitar informació sobre tècniques de conreu (tipus de conducció i poda, programes d'aportació controlada d'aigua, tècniques d'esporga, aclarida de raïm, prevenció i lluita contra malalties...). Aquestes proves de modalitats molt variades s'han establert indistintament sobre vinyes ja plantades o vinyes de nova plantació, segons les característiques de la prova. Generalment, les proves s'han realitzat amb l'adient disseny estadístic i una durada compresa entre els tres i els vuit anys.

Aquestes proves, en nombre molt elevat, s'han estès per tota la nostra geografia vitícola, preferentment en varietats de gran conreu (macabeu, ull de llebre, garnatxa, chardonnay, merlot...) per cercar la màxima representativitat dels resultats.

Els actors són els mateixos que els de les vinyes experimentals amb un superior protagonisme d'altres serveis com el Servei de Sanitat Vegetal (SPV) o d'empreses privades col·laboradores (fitosanitaris, maquinària i materials vitícoles).

Els cursos plurianuals d'emprenedoria estan destinats a viticultors joves que desitgin establir una empresa o negoci vitivinícola que transcendeixi l'estricta conreu de la vinya i comporti l'elaboració i comercialització. Per la seva naturalesa, el Departament ha intercalat l'actuació dels serveis de formació agrària (actual) o, anteriorment, la capacitació amb professors i actors de diverses entitats (Universitat), empreses, organismes interns o externs del DAAM. La durada és de dos o tres anys i inclou pràctiques i reciclatges. Metodològicament, és convenient fer treballs d'aula, de camp, viatges i un seguiment personalitzat de treball en la mateixa explotació o empresa.

La divulgació vitícola a Catalunya en el període 1980-2010

Entre les activitats puntuals més utilitzades podem distingir les xerrades i jornades tècniques, demostracions de camp i cursets temàtics.

Les xerrades tècniques destinades a tractar temes específics i generalment d'una realitat concreta (tipus de poda que s'ha d'aplicar a la varietat chardonnay destinada al cava a Guardiola de Font-rubí). La xerrada tècnica va destinada fonamentalment a viticultors professionals amb una problemàtica comuna. Són generalment d'àmbit local o comarcal i tradicionalment es realitzen en horaris de tarda o nit i en èpoques escaients per la temàtica i la feina al camp. Temes molt tractats durant la dècada dels vuitanta van ser: portaempelts i varietats, i en la dels noranta, l'emparrat de les vinyes.

La tendència actual és tractar dos o tres temes relacionats i fer horari de tarda o tot el dia i transformar-se amb una jornada temàtica. Les xerrades tècniques han estat programades per les oficines comarcals, generalment en locals socials, cinemes, sales de reunions de cooperatives etc., amb la col·laboració o a petició d'alguna entitat (cooperatives, sindicats agraris, consells reguladors i comarcals...). L'establiment del PATT va permetre recollir millor i planificar les peticions d'entitats interessades en una temàtica concreta.

El nombre anual de xerrades ha variat molt en funció de les problemàtiques. Mitjanes de quatre o cinc xerrades vitícoles per any foren molt freqüents en comarques vitícoles (Conca de Barberà, Alt Camp o Baix Penedès) durant les dècades dels vuitanta i noranta.

Les jornades tècniques o conjunt de xerrades sobre un o diversos temes relacionats s'han realitzat durant tot un dia. Les jornades poden ser programades per oficines comarcals en col·laboració amb entitats o directament per aquestes entitats i participar-hi tècnics del DAAM com a ponents junt amb altres tècnics. Les jornades estan incloses al PATT.

El seu àmbit és comarcal o supracomarcal. La tendència actual és ampliar l'àmbit i aprofitar esdeveniments de gran interès i concurrència per convocar-les (fires, mercats, Firagri a Figueres, Firagost a Valls, Firavi a Vilafranca del Penedès, la festa de la verema de l'Espluga de Francolí...).

La freqüència és molt variable i actualment oscil·la en una o dues per comarca i any. La seva tendència és reduir-ne el nombre i augmentar l'àmbit i interès temàtic. Els temes més tractats durant la dècada de 1980 van ser la introducció de noves viníferes, durant la dècada de 1990, els sistemes de conducció i la mecanització integral del conreu i durant la dècada del 2000, la millora de la qualitat del raïm, viticultures sostenibles i millora de la rendibilitat del conreu.

Les demostracions de camp tenen per objecte observar una determinada tècnica o màquines en condicions similars a les d'explotacions dels assistents. El seu àmbit és generalment pluricomarcal (reempelt aeri de la vinya; poda de formació dels ceps en emparrat o treballs realitzats per estris o màquines; demostració de màquines despampoladores de vinya, demostració de cavadores interceps).

Les freqüències de realització són també molt variables en funció del tipus de demostració i avenços tècnics produïts. Els darreres anys hi ha hagut una mitjana de tres o quatre demostracions vitícoles anuals a tot Catalunya. Les demostracions comporten generalment el treball en comú d'empreses, tècnics sectorials i de l'Administració. Entre els temes que han despertat més interès hi ha la mecanització de la poda i la esportga en verd.

5. PUBLICACIONS DE CARÀCTER DIVULGATIU

En el període 1980-2010 s'ha produït abundant material de divulgació, encara que possiblement hagi estat inferior en volum i en qualitat al que requeria la ràpida transformació de la viticultura a Catalunya.

El material de divulgació publicat es pot classificar en:

— Fulls informatius o de divulgació, publicats pel SEA, SAEMA, que tenien per objecte donar a conèixer conclusions o resultats d'assaigs. La pobra presentació no ha restat importància al seu contingut, que ha permès donar a conèixer dades sobre els comportaments de portaempelts i varietats poc conegudes en el moment de publicació.

— Fulletons o quaderns tècnics sobre problemàtica del conreu publicats pel SEA, SAEMA i INCAVI i altres entitats privades o públiques. Mereixen una menció les publicacions: *Quaderns de Divulgació Tècnica*¹² de l'INCAVI i els *Quaderns de Divulgació*¹³ del SEA, en què es van tractar temes d'interès divulgatiu com l'elecció del portaempelt, normes elementals d'emparrat, preparació del sòl o nutrició i anàlisi foliar en viticultura.

— Llibres de divulgació vitícola. Una de les poques aportacions en aquest terreny va ser l'obra *El conreu de la vinya a Catalunya*,¹⁴ que fruit de la col·laboració del DARP amb Caixa de Catalunya va ser publicat l'any 1990. També es van publicar diversos opuscles sobre bones pràctiques vitícoles, problemàtica fitopatològica del conreu que han realitzat tècnics del DAAM, i d'entitats públiques o privades completen aquest apartat.

— Articles tècnics, com la revista *Catalunya Rural i Agrària*, el butlletí d'informació del DARP,¹⁵ que van facilitar la publicació d'alguns articles d'interès sobre problemàtica vitícola. La creació del DARP (2005) de l'edició del *Dossier Tècnic*¹⁶ (butlletí de formació i assessorament en el sector agroa-

12. *Quaderns de Divulgació Tècnica* (INCAVI). Dipòsit Legal: T.617-81. Valls, 1981.

13. *Quaderns de Divulgació* (Generalitat de Catalunya, DARP, SEA). ISSN: 0214-0330. Barcelona, 1992.

14. *El conreu de la vinya a Catalunya*, Generalitat de Catalunya, DARP i Caixa de Catalunya. Barcelona, 1990.

15. *Catalunya Rural i Agrària*, ISSN: 1134-2390.

16. *Dossier Tècnic*, dossier@ruralcat.net.

limentari) va permetre publicar mitjançant números monogràfics —núm. 9 i núm. 39— resultats i conclusions de diferents assaigs vitícoles. Algunes publicacions o diaris locals i comarcals han editat periòdicament articles, entrevistes i ressenyes que tracten temàtiques tècniques vitícoles, com ara *La Mañana* de Lleida, *Diario Español* de Tarragona, *La Fura* de Vilafranca del Penedès i els butlletins de la Federació i Unió Agrària de Cooperatives.

6. VALORACIÓ I CLOENDA

La transició d'una viticultura poc tecnificada i orientada a la producció de volum a una de moderna, tecnificada, orientada a la qualitat, amb costos competitius i respectuosa amb el medi, ha necessitat, i necessita, divulgació, assessorament i formació dels viticultors, que sovint han vist, i veuen, poc compensats econòmicament el seu esforç innovador.

Globalment, en el període 1980-2010, s'ha realitzat una tasca ingent i difícil de resumir. Malgrat la freqüent migradesa de mitjans o la dispersió d'esforços, les actuacions en aquest camp han contribuït que un important nombre de petites i mitjanes explotacions vitícoles superessin els reptes tècnics que tenien plantejats.

La continuïtat en el treball per posicionar plenament la nostra viticultura en un horitzó de màxima qualitat, rendibilitat i sostenibilitat, requerirà en properes dècades nous esforços i reptes per a l'experimentació, la divulgació i l'assessorament vitícola.